

Pregledni članak
339.972/.976(4-672EU) ;
330.341:005.336.4

Mr Vladimir Mičić *

LISABONSKA STRATEGIJA I NJENA REVIZIJA

Rezime: Lisabonska agenda predstavljala je reakciju Evropske unije na zaostajanje za SAD i brzorastućim azijskim zemljama. Lisabonski proces se odnosi na zajedničko kretanje država članica prema izričito definisanim ciljevima putem niza mera. Odstupanja su ugozila mogućnost ostvarivanja postavljenih ciljeva, ali se Evropska unija založila za zadržavanje ciljeva i rokova. Kako bi to ostvarila, Unija je 2005. godine odlučila da stavi naglasak na znanje, inovacije i optimalizaciju ljudskog kapitala, i na taj način poveća potencijal rasta, produktivnosti i ojača socijalnu koheziju. Na osnovu toga, usvojena je "Revidirana Lisabonska strategija", koja je donela nove mere, instrumente i nacionalne akcione planove sprovođenja strategije, koji su usmereni na konkretne ciljeve.

Ključne reči: Evropska unija, Lisabonska strategija, revizija Lisabonske strategije.

THE LISBON STRATEGY AND ITS REVISION

Abstract: The Lisbon Agenda represented the European Union's reaction to lagging behind the US economy, as well as fast-growing Asian economies. The Lisbon Process refers to a unified effort of Member states to follow explicitly defined aims through implementing a number of measures. Regardless the fact that digressions from this path endangered prospects of meeting previously defined aims, the EU has pledged to pursue initial goals and timetables. In order to do so, in 2005 the EU decided to put an emphasis on knowledge, innovation and optimization of the human capital and in that way increase the potential of growth and productivity, as well as strengthen the social cohesion. On this basis, a "Revised Lisbon Strategy" was adopted that brought new measures, instruments and national action plans of strategy implementation, which were directed towards achieving specific goals.

Key words: The European Union, the Lisbon Strategy, revision of the Lisbon Strategy.

JEL Classification: L51, L52

* Ekonomski fakultet - Kragujevac

Uvod

“Lisabonska agenda” ili “Lisabonska strategija (LS)” doneta je na Evropskom savetu u Lisabonu 2000. godine, sa ciljem da Evropska unija (EU) do 2010. godine postane najkonkurentnija i najdinamičnija privreda sveta. Suočena sa velikim promenama koje je donela globalizacija i očekivanim prijemom novih članica, EU je definisala ciljeve i instrumente kako da obezbedi konkurentnost u izmenjenim uslovima i poboljša standard svojih građana. Postojala je saglasnost u Uniji da se ovaj cilj može postići jedino ako se sve zemlje članice udruže u istom pravcu i ako se obezbedi ekonomija i društvo utemeljeno na znanju, dovrši jedinstveno unutaršnje tržište i izgradi prepoznatljiv evropski socijalni model, uz adekvatnu kombinaciju makroekonomskih politika.

Iako je LS svoju dinamičku komponentu dobila proširenjem EU, u periodu 2000 – 2004. godine, napredak u postizanju lisabonskih ciljeva bio je spor i nedovoljan. Realizacija programa nije ispunila očekivanja zbog preširoko definisanih ciljeva, previše opsežnog programa, slabe koordinacije i konfliktnih prioriteta. Na osnovu analize i izveštaja Komisije na visokom nivou 2004. godine (Kokuov izveštaj), EU se fokusirala na pet prioriteta: društvo znanja, jedinstveno tržište, izgradnja fleksibilnog tržišta rada i jačanje socijalne kohezije, popravljavanje preduzetničke klime i ekološki održiva budućnost. Uočena hitna potreba za bržim rastom, zapošljavanjem i većom produktivnošću, uz širok spektar reformi i makroekonomski okvir koji podstiče ekonomski razvoj.

Od 2005. godine, Unija je odlučila da stavi naglasak na znanje, inovacije i ljudski kapital i tako poveća potencijale u ostvarivanju postavljenih ciljeva. Usvajena je “Revidirana Lisabonska strategija” ili “Obnovljena strategija za rast i zapošljavanje”. Aktivnosti su preduzete na nivou EU i na nacionalnim nivoima, kako bi se EU učinila atraktivnijim mestom za investicije i rad, kako bi se znanje i inovacije stavile u funkciju rasta, i kako bi se uticalo na stvaranje većeg broja i boljih radnih mesta.

Inače, realizacija “Revidirane Lisabonske strategije” predviđena je da se sprovedi kroz dva trogodišnja perioda primene, prvi u periodu 2005 - 2008. godine, i drugi u periodu 2008 - 2011. godine. Pored toga, podeljena je odgovornost između Unije i država članica koje su postale dužne da izrade

nacionalne godišnje programe reformi unutar osnovnog koncepta Lisabonske agende. Osnovni instrumenti u implementaciji "Revidirane Lisabonske strategije" postali su: "Lisabonski program Zajednice", "Nacionalnih programa reformi", "Izveštaj Komisije o napretku", i otvorena metoda koordinacije.

1. Lisabonska strategija

Svetski tokovi globalizacije, ekonomska i politička dominacija SAD, visoka konkurentnost japanske privrede, kao i izrastanje Kine u novu ekonomsku silu, predstavljaju najznačajnije razloge za novi pristup ekonomskoj politici u EU. Pred privredu EU postavljen je zadatak ostvarenja visoke konkurentnosti, odnosno, sposobnosti da građanima EU obezbedi rast životnog standarda, sa visokim stopama zaposlenosti u dugom roku, kao nosećem stubu održive razvojne strategije EU.

Zbog toga je EU u Lisabonu 2000. godine, na proletnjem zasjedanju Evropskog saveta postavila strateški cilj, da do 2010. godine postane najkonkurentnija i najdinamičnija privreda sveta, zasnovana na znanju i sposobna da ostvari održivi ekonomski rast, veću zaposlenost i socijalnu koheziju. U svrhu postizanja tog cilja, usvojena je sveobuhvatna reformska agenda pod nazivom "Zapošljavanje, ekonomske reforme i socijalna kohezija – put ka Evropi zasnovanoj na informacijama i znanju", poznata kao "Lisabonska strategija" (European Council, 2000). Ona u sebi obuhvata program koji povezuje kratkoročne političke inicijative i srednjoročne i dugoročne privredne i društvene reforme. Njena suština je u konzistentnom povezivanju delovanja EU sa onim u zemljama članicama, kao i povezivanju svih politika EU u ekonomskoj, socijalnoj i sferi životne sredine. EU je 2001. godine u Geteborgu dodala LS problematiku zaštite okoline.

Inače, LS je predhodila analiza uzroka zaostajanja EU za SAD i Japanom. U njoj je konstatovano da SAD zahvaljujući novim tehnologijama, primenjenom naučno istarživačkom radu, većoj inovativnosti i internetu, ostvaruju visok nivo produktivnosti (posebno industrijskom sektoru). Suština nove Strategije EU sastojala se u većem investicijama u IKT tehnologije, reorganizaciju poslovanja preduzeća u pravcu većeg korišćenja on-line veza, kao i investiranje u razvoj ljudskih resursa, odnosno u sticanje odgovarajućih znanja i veština.

Kako bi se smanjio jaz između EU i njenih glavnih konkurenata, Unija je u Barseloni 2002. godine odlučila da podstakne istraživačke i inovacijske napore povećanjem ukupnog izdvajanja za istraživanje i razvoj, s ciljem da ta izdvajanja do 2010. godine budu 3% BDP-a, od čega bi dve trećine investicija trebalo da potiču iz privatnog sektora (Com (2002) 714, Final 2002, s. 5).

Kao tri ključne politike u ostvarivanju ciljeva LS identifikovane su:

1. Politika istraživanja i inovacija,
2. Politika razvoja informaciono i komunikacionih tehnologija (IKT) i
3. Politika obrazovanja i obučavanja.

2. Ciljevi Lisabonske strategije

Lisabonska agenda prihvatila je ambiciozni program ekonomskih reformi i povećanja konkurentnosti svih sektora privrede. Opšti cilj ekonomske politike prema LS je stvaranje uslova za razvoj inovativne i tržišno konkurentne privrede, koji bi trebalo da obezbedi i dugoročnu ekološku održivost proizvodnje. Zbog toga je LS obuhvatila širok program ciljeva, reformi i instrumenata, kako bi se unapredile performanse privrede EU, njena konkurentnost i potencijal za ekonomski rast i zaposlenost.

Prema LS, jačanje konkurentnosti EU i njenog potencijala za ekonomski rast temelji se na sedam ciljeva, od ukupno 12 ciljeva LS: (1) šire i efikasnije korišćenje novih informacionih tehnologija (IT) i stvaranje evropskog prostora za istraživanje i inovacije; (2) dovršetak izgradnje jedinstvenog unutrašnjeg tržišta EU; (3) stvaranje efikasnih i povezanih finansijskih tržišta; (4) jačanje preduzetništva poboljšanjem i pojednostavljenjem regulatornog okruženja (naručito za mala i srednja preduzeća - MSP); (5) bolju socijalnu koheziju utemeljenu na promociji zapošljavanja; (6) unapređenju veština i unapređenju sistema socijalne zaštite; (7) održivom razvoju koji bi osigurao dugoročni kvalitet življenja.

Konkretizacija ciljeva LS podrazumeva da EU do 2010. godine ostvari:

1. povećanje stope zaposlenosti sa 61% na 70%,
2. povećanje godišnje stope rasta BDP na 3% (prosečna stopa u predhodnom desetogodišnjem periodu bila je 2,1 %) i
3. rast investicija u IR na 3% BDP.

Ključni mehanizam za sprovođenje LS postala je otvorena metoda koordinacije, koja se temelji na osnovnom vrednovanju (benchmarking-u), i širenju najbolje prakse i iskustva među državama članicama. Benchmarking se sprovodi u četiri faze. U prvoj fazi se postavljaju ciljevi EU. Zatim, države članice prenose smernice u nacionalne politike, s konkretno definisanim ciljevima. Nakon toga, definišu se kvalitativni i kvantitativni indikatori za benchmarking, kako bi se ocenile i uporedile najbolje prakse u EU i u svetu. Konačno, u poslednjoj fazi, putem evaluacije i monitoringa procenjuje se napredak svake članice u odnosu na ostale države i u odnosu na postavljene ciljeve. Ukoliko se ukaže potreba sledi revizija ciljeva (Mičić, V., 2008, s. 92,93).

LS je naglasila važnost znanja, istraživanja i inovacija za podsticanje rasta, zapošljavanja i socijalne kohezije. LS je upozorila na potrebu boljeg integrisanja i usklađivanja istraživačkih programa i institucija na nivou EU, kako bi istraživanja postala produktivnija i inovativnija. Osnovna ideja je bila da se ogroman ali suviše fragmentisan, naučno-istraživački potencijal EU integriše i koordinira, sa ciljem maksimalnog korišćenja njegovih kapaciteta i rezultata. Iako je EU imala dugu tradiciju u istraživanju i inovacijama, stvarni učinci tih istraživanja ostajali su često disperzni, zbog toga što se 80% naučnih istraživanja u EU odvija u sklopu nacionalnih ili regionalnih istraživačkih programa (Com 565, 2002, s. 7). Zbog toga je predloženo stvaranje „Evropskog istraživačkog prostora“ (EIP). Važan sastavni element i glavni finansijski instrument sprovođenja projekta „Evropskog istraživačkog prostora“ bio je „Šesti okvirni istraživački program“ u periodu 2002-2006. godine. Njegovi glavni prioriteti bili su integrisanje evropskoga istraživanja, strukturiranje i jačanje temelja „Evropskog istraživačkog prostora“.

Zbog neophodnosti bolje integracije i usklađenosti istraživačkih programa i institucija na nivou EU i nastojanja da se podstaknu interesi privatnih ulagača u istraživanje i inovacije, donet je „Akcioni plan ulaganja u istraživanje“ 2002. godine, s nizom novih mera. Sprovođenje tih mera trebalo je da pomogne EU da premosti rastuće razlike u nivou ulaganja u istraživanja između EU i njenih glavnih trgovinskih partnera. Namera akcijskoga plana bila je povećanje nivoa ulaganja u istraživanja sa 1,9 % BDP u 2001. godini na 3 % BDP do 2010. godine.

Akcijnski plan obuhvatio je četiri područja aktivnosti: (1) proces koordinacije i stvaranje ključnih tehnologija, koje bi okupile brojne aktere i kako bi se sprovedla zajednička strategija za razvoj i korišćenje tih tehnologija u

EU; (2) veća ulaganja industrije u istraživanja i povezanost istraživanja sa industrijom; (3) povećanje javnih finansijskih subvencija istraživanju; (4) poboljšanje okruženja za istraživanja i inovacije u EU, kroz zaštitu intelektualnog vlasništva, regulisanje tržišta proizvoda i s njima povezanih standarda.

Novi pristup inovacijskoj politici u EU uzrokovan je slabostima ove politike i malim ulaganjima u nauku i istraživanje. Nastojeći da redefiniše pristup inovacijskoj politici, EU je u središte inovacijskog procesa stavila industrijska preduzeća. Inicijative na području inovacijske politike EU posmatra kao doprinos zajedničkom okviru za jačanje politike preduzetništva, koja bi trebala da dodatno podstakne konkurentnost privrede. I na kraju, preduslov za jačanje inovacija u EU među ostalim je i usvajanje odgovarajuće zaštite novih izuma i patenata.

Posebno mesto u okviru Lisabonske agende zauzela je industrija. Iskazan je značaj i uticaj uslužnog sektora u privredi, ali isto tako je potvrđeno da industrija predstavlja izvor napretka i konkurentnosti EU. Unija je 2002. godine izdala Saopštenje o "Industrijskoj politici u proširenoj Evropi". Kako bi ostvarila ambiciozne ciljeve LS, Unija je napustila pretpostavku da u informatičkim i uslužnim (servisnim) društvima, i na znaju zasnovanoj ekonomiji, prerađivačka industrija ne igra ključnu ulogu (Com (2002) 714, Final 2002, s. 7). Ona se suprotstavila pogrešnom mišljenju da proizvodnja više neće igrati ključnu ulogu u informacionom društvu i društvu uslužnih delatnosti.

LS je prepoznala i važnost stvaranja podsticajnog poslovnog okruženja, s posebnim naglaskom na MSP i preduzetništvo (MSPP). Kako bi se podstakle preduzetničke inicijative, prema LS postalo je važno promovisati koncept preduzetništva, vrednovati preduzetničke uspehe, u obrazovnom sistemu razvijati preduzetničke veštine, smanjiti poresko opterećenje i prilagoditi sistem socijalne zaštite radi veće sigurnosti preduzetnika. Razlozi su jednostavni. Ulaganje u MSP i preduzetništvo neposredno zavisi od regulatornih ovira. Opterećujuća regulativa, neefikasna tržišta i javne nabavke, kao i negativni stavovi prema riziku, sputavaju preduzetničke inicijative. Zbog toga je neophodno skratiti vreme, smanjiti troškove i pojednostavniti postupak osnivanja preduzeća u većini članica EU. Dostupnost izvora finansiranja je velik problem za MSP.

U sklopu LS postavljeno je nekoliko konkretnih zadataka podsticanja preduzetništva: (1) skraćanje potrebnog vremena i troškova za osnivanje poduzeća; (2) odluka o preduzetničkoj, inovativnoj i otvorenoj EU i

“Višegodišnjim programa za podsticanje i podršku MSPP; 3) usvajanje “Evropske povelje za mala poduzeća”; 4) revizija finansijskih instrumenata Evropske investicione banke (EIB) i Evropskog investicionog fonada (EIF) kako bi se sredstva preusmerila u podršku visokotehnoloških i mikropreduzeća.

U 2000. godini usvojena je “Evropska povelja za mala preduzeća”. Sledeći zaključke LS koji se odnose na veću podršku MSPP, EIB je osnovala Grupu EIB (EIB i EIF), sa ulogom u podršci konkurentnosti evropske privrede putem diversifikovane podrške aktivnostima MSP. Aktivnosti EIB prvenstveno se odnose na srednjoročne i dugoročne zajmove u saradnji s bankarskim sektorom, dok EIF predstavlja najvažniji izvor rizičnog kapitala u EU, za MSP u situacijama koje nisu u dovoljno pokrivenne uslugama na finansijskom tržištu.

Efikasna i povezana finansijska tržišta su jedan od temeljnih prioriteta LS. Naime, efikasna finansijska tržišta su pokretač ekonomskog rasta i zapošljavanja, preduzetništva, ali i razvoja novih tehnologija. Finansijski sektor EU počeo je da doživljava temeljne reforme ubrzane tržišnom globalizacijom, korištenjem interneta i uvođenjem evra. Neuspeh u integriranju finansijskih tržišta posledica je razlike u nacionalnim zakonodavstvima, poreskim sistemima i političkim i trgovinskim barijerama. Iz tih razloga su mere LS najviše bile usmerene na uklanjanje postojećih prepreka i na uspostavljanje jedinstvenoga finansijskog tržišta EU. Finansijska integracija u EU temelji se na “Akcijskom planu za rizični kapital” (RCAP) i na “Akcijskom planu za finansijske usluge” (FSAP).

Uprkos postignutim rezultatima u integraciji finansijskih tržišta, EU je danas još uvijek na niskom nivou osiguravanja nižih troška kapitala, dok su tržišta još uvijek prilično osetljiva na globalna kretanja. Evropska finansijska tržišta i dalje su fragmentirana u poreskom i zakonodavnom smislu. Uvođenjem evra proces finansijskog integrisanja se ubrzava.

Jedana od najvažnih ciljeva LS jeste razvoj ljudskih resursa, obrazovanja i obuka svih građana za život i rad u društvu zasnovanom na znanju. U tom cilju EU usvojila je koncept permanentnog fleksibilnog sistema obrazovanja i doživotnog učenja, kao jedan od vodećih principa, sa ciljem unapređenja znanja, veština i sposobnosti

Svake godine na prolećnom samitu EU glavna tema je dostignuti nivo u realizaciji ciljeva LS.

3. Lisabonska strategija i nove države članice Evropske unije

Integracija novih članica u LS započela je na zasedanju Evropskog saveta u Goteborgu 2001. godine. Zemlje koje su pristupile EU, imale su tade veliki potencijal u pogledu rasta BDP (prosečno 4% godišnje), rasta produktivnosti i sposobnost privlačenja investicija. Ovo je stvorilo očekivanja da će proširenje EU iz 2004. i 2007. godine sa 12 novih članica, doprineti rastu privrede, industrije i većoj trgovinskoj razmeni industrijskim proizvodima unutar EU. Ipak, iako se proširenje EU na 27 članica opisuje se kao dobrodošlo, ono je otežalo postizanje lisabonskih ciljeva.

LS u novim članicama prihvaćena kao nastavak strukturnih reformi, što ih te zemlje sprovode više od 15 godina, kao i katalizator daljih napora prema dostizanju standarda EU. Zahvaljujući iskustvu temeljitih reformi u 90-im godinama, očekivanja su bila da bi nove države članice trebale snažano podsticati i doprineti daljem realizovanju ciljeva LS u proširenoj EU.

U pogledu lisabonskih ciljeva ove države su usvojile "Strategiju Evropa plus", i uzele su učešće u evropskoj strategiji zapošljavanja i povećanja socijalne kohezije. Od 2002. godine one su ravnopravno uključene u "Šesti istraživački program", i aktivno saraduju s postojećim državama članicama u izgradnji EIP.

Nove države postigle su značajne rezultate u privrednom restrukturiranju. Ipak, njihova privredna, a naročito industrijska struktura se još uvek razlikuje od strukture starih članica EU. Produktivnost rada je oko 50% produktivnosti u EU, a BDP *per capita* novih članica je 45% proseka EU. Stopa nezaposlenosti je veća nego u starim državama članicama, ali je stopa rasta zaposlenosti brža. Napredak tih zemalja permanentno se prati kroz strukturne i sektorske pokazatelje i indikatore.

Istraživanja su pokazala da nove države članice sve više zaostaju za starim članicama u inovacijskom potencijalu. One zaostaju i u ljudskom potencijalu, stvaranju znanja, načinu prenosa, finansiranju, a naročito u učincima, primeni znanja i inovacija. Uočljiva je i nesrazmernost između stope ekonomskog rasta i ukupnog ulaganja u IR. Stopa ekonomskog rasta u novim članicama u proseku veća nego u EU, a izdvajanje za naučno-istraživački sektor u tim zemljama tek je 4% ukupnog izdvajanja EU.

4. Revizija Lisabonske strategije

U nastojanju EU da postane najkonkurentnija svetska ekonomija koja se temelji na znanju, došlo je do velikog zaostajanja za planom sprovođenja ciljeva LS. Realizacija postavljenih ciljeva nije se odvijala predviđenim tempom delimično zbog pogoršane globalne ekonomske situacije i sve veće konkurencije novih ekonomskih sila, ali i zbog sporog napretka reformi u samim zemljama EU. Zbog toga je EU 2004. godine podstakla osnivanje grupe na visokom nivou za analizu sprovođenja LS. Grupa je predstavila izveštaj o sprovođenju LS u tzv. "Kokuovom izveštaju" (Kokuov izvestaj, 2004.).

Postalo je očigledno da je previše opštih ciljeva teško ispuniti, pa je predlagan i manji broj ciljeva i pomeranje roka za njihovu realizaciju. Ovakve alternative su odbačene. Naime, odlaganje sprovođenja LS moglo bi doneti dalje zaostajanje EU za SAD i brzorastućim privredama Azije, u kojima je privredni rast brži nego u EU. Najvažniji zaključak "Kokuovog izveštaja" je da podsticanje rasta i zaposlenosti u EU mora biti budući veliki projekat i strategija EU.

Izveštaj je sadržao analizu sprovođenja i predlog mera za ispunjenje ciljeva LS. Napredak u sprovođenju LS temeljio se na 14 indikatora. Indikatori su pokazali da je napredak neujednačen. Stoga je u izveštaju naglašeno da treba sprovesti konkretne i opsežne reforme kako Lisabon ne bi postao sinonim za promašene ciljeve i neispunjena obećanja. Na temelju izveštaja, stanovišta država članica i izveštaja o Strategiji održivog razvoja data je sumorna slika napretka u periodu 2000-2004. godine.

U 2004. godini prosečni rast privrede EU iznosio je 2,2%, dok je ekonomija SAD rasla 4,3%, Japana 4,4%, Indije 6,4% i Kine 9%, godišnje.

Porast produktivnosti u EU se znatno smanjio. Iako je, tokom pet decenija produktivnost u EU rasle brže nego u SAD, od 1996. godine ona u Uniji svake godine zaostaje za SAD. Između 1991. i 2000. godine rast produktivnosti u industriji bio je 3,1% prosečno u EU, nasuprot 4,3% u SAD. U razdoblju 2000-2005. godine produktivnost u SAD rasla je dvostruko brže nego u EU. Ova razlika se može objasniti značajno manjim razvojem visoko tehnološkog sektora u EU. U dodatku ovome, EU ima i nedovoljne inovativne sposobnosti. Uprkos cilju od 3%, potrošnja za IR je stagnirala na oko 1,9% od BDP, dok je u SAD narasla do 2,6%, a u Japanu na 3,1% BDP, posle 2000. godine. Ova stagnacija

je zabrinjavajuća i zbog brzog porasta IR potrošnje u zemljama u razvoju, kao što je Kina. Takođe, deo IR troškova finansiran od strane industrije je niži u EU, nego u SAD, uprkos fiskalnim podsticajima. EU poseduje samo 25% broja patenata po stanovniku u odnosu na SAD. Čak 32% populacije u SAD ima diplomu ili slično obrazovanje, dok u EU taj postotak iznosi 19%. SAD takođe, ulaže dvostruko više novca u studente od većine zemalja EU. Treba naglasiti i činjenicu da evropski proseci kriju glavne razlike između zemalja u pogledu rasta i ulaganja u IR. Konačno, udeo kapitalnih investicija u BDP dva puta je veći u SAD nego u EU.

Ipak, ističu se i pozitivni primeri u privredi EU, prvenstveno u zapošljavanju. Stopa zaposlenosti porasla je sa 62,5% u 1999. na 64,3 % u 2003. godini. Znatno se povećala zaposlenost žena, a u nekim članicama ostvarena je i ciljana stopa zaposlenosti starijih radnika od 41,7% i sl. Postignut je napredak u nekim oblastima kao što su informaciono društvo, inicijative za ekonomske pritiske, smanjivanje razlike evropskih regija i industrija.

Razočaravajući rezultati posledica su pretrpanog plana, privrednih uslova, slabe koordinacije i protivurečnih prioriteta zbog nedostatka političke volje u državama članicama, ograničenja poput institucionalne inertnosti, međunarodne neizvesnosti i nedostataka podrške šire evropske javnosti. Naime, LS obuhvata i područja za koja EU nije nadležna, pa je dobrovoljna saradnja u sklopu tzv. "otvorene metode koordinacije", koja podrazumeva primenu iskustava drugih država članica i njihovo prilagođavanje specifičnim uslovima u svakoj članici, dala neadekvatne rezultate. Unija je morala pomeriti fokus na delovanje koje podstiče rast i nova radna mesta, na način koji je u potpunosti usklađen s ciljevima održivog razvoja.

Teško je kvantifikovati posledice i rezultate reformi lisabonskog tipa jer su sveobuhvatne i međusobno se dopunjuju. Jedan od najboljih primera jeste stvaranje konkurentskog poslovnog okruženja kroz program jedinstvenog tržišta. Deset godina nakon uspostavljanja jedinstvenog tržišta sprovedena su istraživanja koja su pokazala da bi BDP u 2002. godini bio za 1,8% niži, a zaposlenosti za 1,5%, da taj projekt nije ostvaren u periodu 1992-2002. godine (SEC (2005) 385., 2005). Strukturne reforme podržane ekonomskom politikom, ulaganjem u ljudski kapital, poboljšanjem kvalifikacija radne snage, bolje funkcionišućim tržištima rada, snažnijim investicijama i upotrebom IKT, zdravim konkurentskim okruženjem i ravnotežom zakonske regulative, od najveće su važnosti za istovremeno povećanje produktivnosti i zaposlenosti (COM (2005) 141 final., 2005).

Procene pokazuju da bi troškovi neostvarivanja ciljeva LS bili veliki i da ih je moguće kvantifikovati, posebno uvidom u pokazatelje o sve većem jazu između potencijala rasta EU u poređenju sa ostalim spoljnotrgovinskim partnerima. Stoga je zahtevano usklađeno, usmereno i brzo delovanje u svim državama članicama i na nivou EU, i to na pet prioriternih područja: 1. društvo znanja, 2. jedinstveno tržište, 3. popravljavanje preduzetničke klime, 4. izgradnja fleksibilnog tržišta rada i jačanje socijalne kohezije i 5. ekološki održiva budućnost.

Ne odustajući od svog osnovnog cilja, Evropski savet je marta 2005. godine redefinisao široko postavljene ciljeve iz Lisabona i fokusirao prioritete na rast i zapošljavanje. EU usvojila "Revidiranu (Novu) Lisabonsku strategiju" (RLS) ili "Obnovljenu strategiju za rast i zapošljavanje". Potvrđeno je da su znanje, inovacije i optimizacija ljudskog kapitala ključni za razvoj. Time je Zajednički okvir RLS zadržao je akcenat na ciljevima koji su od bitnog značenja za razvojnu i stratešku poziciju EU u celini.

Realizacija RLS predviđena je da se sprovodi kroz dva trogodišnja perioda primene. Prvi od 2005. do 2008. godine i drugi, od 2008. do 2011. godine. Revidirana LS obuhvatila je nove mere, instrumente i nacionalne akcijske planove sprovođenja. Ostvareni rezultati Strategije ukazali su da se okvir promena i odgovornost za njihovo ostvarenje mora decentralizovati. Odgovornosti u sprovođenju podeljeni su između institucija EU i zemalja članica. To je značilo i da su država članica dužne izraditi svoje nacionalne godišnje programe reformi unutar osnovnog koncepta LS.

5. Instrumenti sprovođenja redefinisane Lisabonske strategije

Osnovni instrumenti u implementaciji RLS postali su:

a) "Lisabonski program Zajednice" (*The Community Lisbon Programme, CLP*) ili "Lisabonski akcijski program za EU i zemlje članice" jeste program reformi na evropskom nivou, koji zahteva delovanje u tri glavna prioriteta područja (COM (2005) 141 final):

1) Učiniti EU atraktivnijim mestom za investicije i rad:

- proširiti i produbiti unutarašnje tržište;
- osigurati otvorena i konkurentna tržišta unutar i izvan EU;
- poboljšati EU i nacionalnu regulativu;

- proširiti i poboljšati evropsku infrastrukturu;
- 2) Povećati ulaganje u znanje i inovacije za rast:
 - povećati i poboljšati ulaganja u istraživanja i razvoj;
 - potaknuti inovacije, koristiti ICT i održivo iskoristivati resurse;
 - pridonijeti snažnoj europskoj industrijskoj bazi, i
- 3) Stvoriti veći broj novih i boljih radnih mesta:
 - privući veći broj ljudi u zapošljavanje, uz moderniziranje sistema socijalne zaštite;
 - poboljšati prilagodljivost radnika i preduzeća i fleksibilnost tržišta rada, i
 - više ulagati u ljudski kapital boljim obrazovanjem i izgradnjom veština.

Navedeni prioriteti konkretizovani su u 24 smernice za rast i zapošljavanje koje čine srž nove strategije. U “Lisabonskom programu Zajednice” definisani su i pravni, politički i finansijski instrumenti vezani za ostvarivanje LS. Svi finansijski instrumenti EU usmereni su na povećanje rasta i zaposlenosti, pa ove oblasti imaju prioritet za korišćenje sredstava iz kohezionog i strukturnih fondova EU. Takođe, i programi EU, poput „Programa konkurentnosti i inovativnost“, „Integrisanog programa za doživotno učenje“ i „Sedmog okvirnog istraživačkog programa“ (FP 7), potpuno su u funkciji realizacije ciljeva LS.

“Lisabonski program Zajednice” odgovara na kritike koje tvrde da LS ima previše prioriteta i da je toliko složena da se nemože razumeti njena prava suština. Ovaj program definiše odgovornosti, vremenske rokove, meri napredak i pravi jasnu razliku između delovanja na nivou zemalja članica i na nivou EU.

b) “Nacionalni programi reformi” (*National Reform Programmes, NRP*) ili “Jedinstveni trogodišnji nacionalni akcioni programi za rast i zapošljavanje” predstavljaju glavni instrument RLS. Ovo su programi reformi zemlje članice izrađuju svake, na temelju dogovorenih integrisanih smernica i moraju se prilagođavati u odnosu na šire prioritete definisane na nivou EU i najboljeg iskustva zemalja članica. U svojim programima reformi zemlje članice identifikuju različite izazove i mere kao odgovor na politike koje odražavaju različite početne pozicije i preferencije. Početne pozicije i brzina reformi ocenjuju se brojnim merama i pokazateljima koji bi u kasnijoj fazi trebali

pomoći pronalaženju najboljeg iskustva, ali i rešenja koja se nisu pokazala odgovarajućim.

Članice prilagođavaju nacionalne programe za period 2005-2008. godina na osnovu 24 integrisane smernice (**COM (2005) 141 final**). Reforme objedinjuju šire smernice ekonomske politike (problemi makroekonomije i mikroekonomije) i smernice za zapošljavanje (tabela 1.)

Sve su zemlje osim Švedske, Holandije i Italije u svojim nacionalnim programima eksplicitno su identifikovale makroekonomske izazove. Prioriteti nacionalnih programa utemeljeni su na odredbama osnivačkih ugovora i posebno se odnose na fiskalnu disciplinu.

Glavni mikroekonomski izazovi nacionalnih programa jesu jačanje IR i inovacija, jačanje poslovnog okruženja i unapređenje veština. Ovim izazovima odgovaraju mere koje su u pojedinim sektorima i zemljama članicama različite i prilagođavaju se opštim ciljevima i specifičnim potrebama.

Tabela 1. Integrirane smernice za rast i zapošljavanje 2005-2008.

<p>Makroekonomske smernice</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Osigurati ekonomsku stabilnost za održivi rast; 2) Štititi ekonomsku i fiskalnu održivost kao osnovu za povećanje zaposlenosti; 3) Promovisati efikasnu raspodelu resursa u pravcu stimulanja privrednog rasta i zapošljavanja; 4) Osigurati da kretanje plata bude u funkciji makroekonomske stabilnosti i rasta; 5) Promovisati veću koheziju makroekonomskih, strukturnih i politike zapošljavanja; 6) Doprinositi dinamizmu i dobrom funkcionisanju Evropske monetarne unije (EMU).
<p>Mikroekonomske smernice</p> <ol style="list-style-type: none"> 7) Povećati i unaprediti ulaganja u istraživanje i razvoj, posebno iz privatnih izvora; 8) Podsticati i pomagati razvoj svih oblika inovativnosti; 9) Podsticati i podržavati efikasno i široko korišćenje informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT), kao i izgradnju informacionog društva za sve građane;

- 10) Jačati konkurentne prednosti evropske industrijske baze;
- 11) Podsticati održivo korišćenje prirodnih resursa i jačati sinergiju između zaštite životne sredine i rasta;
- 12) Jačati i produbljivati unutrašnje tržište;
- 13) Osigurati otvorena i konkurentna tržišta unutar i van Evrope i “ubirati plodove” globalizacije.
- 14) Razvijati konkurentnije poslovno okruženje i podsticati inicijativnost privatnog sektora putem povoljnijih propisa;
- 15) Promovisati unapređenje preduzetničke kulture i kreirati sistem podrške MSP;
- 16) Proširiti, unaprediti i povezati evropsku infrastrukturu, kompletirati prioritetne prekogranične projekte;

Smernice za zapošljavanje

- 17) Sprovoditi politike usmerene ka punoj zaposlenosti, poboljšanju kvaliteta i produktivnosti na poslu, kao i jačanju socijalne i teritorijalne kohezije;
- 18) Promovisati pristup poslu usklađen sa životnim ciklusom (life cycle approach);
- 19) Obezbediti inkluzivno tržište rada, učiniti rad atraktivnijim, uključiti osobe sa posebnim potrebama i pasivne radnosposobne osobe;
- 20) Adekvatnije odgovarati na potrebe tržišta rada;
- 21) Promovisati fleksibilnost kombinovanu sa sigurnošću i smanjiti segmentaciju tržišta rada poštujući odgovarajuću ulogu socijalnih partnera;
- 22) Obezbediti da kretanje plata i drugih troškova rada stimulišu zapošljavanje;
- 23) Proširiti i poboljšati ulaganje u ljudski potencijal, i
- 24) Usvojiti sisteme obrazovanja i stručnog usavršavanja koji će obezbediti nove kompetencije (znanja, veštine i sposobnosti) koje se traže.

Izvor: COM (2005) 141 final, “Integrated guidelines for growth and jobs 2005-2008”, (2005) European Commission, Brussels.

c) Evropska komisija saraduje sa zemljama članicama u sprovođenju reformi i procenjuje napredak u “Izveštaju Komisije o napretku”. Koriste se “Nacionalni programi reformi” kao glavni instrument za izveštavanje o sprovedenim ekonomskim i drugim merama. Simplificiranje izveštaja država članica u “Strateški godišnji izveštaj Komisije o napretku”, služi kako bi se izvršila integracija i pojednostavio mehanizam otvorenog metoda koordinacije.

Vlade država članica zadužene su za koordinaciju raznih elemenata “Lisabonskog programa Zajednice” i “Nacionalnih programa reformi.

d) Otvorena metoda koordinacije (benchmarking) ostala je i dalje važan instrument i metoda povezivanja i sprovođenja LS. Lisabonski proces je više od programa i skupa politika jer odražava novi način upravljanja u EU, čime se povećava uticaj Unije kroz promovisanje koordinacije, ali se istovremeno zadržava autonomija država članica. To je omogućeno kroz konsultacije sa daleko većim brojem aktera u procesu i pristupa informacijama.

Revizija LS je ojačala koordinaciju, pa bi kontrola trebalo da postane efikasnija. Ona obuhvata dubinske analize, prenošenje dobre prakse uz odgovarajuće mere poput različitih vrsta pokazatelja za preduzeća ili inovacija, izvještaja o konkurentnosti u područjima kao što su IR i ljudski kapital.

Takođe, EU je uvela i “Korporativnu društvenu odgovornost” (CSR), kao ključnu dimenziju oživljavanja LS u svom dokumentu iz 2006. godine pod nazivom “Realizacija partnerstva u interesu rasta i zapošljavanja: pretvaranje Evrope u savršenstvo u pogledu CSR”. Cilj je stvaranje Evropske alijanse za CSR koja se ne predstavlja sredstvo za mobilizaciju resursa i kapaciteta evropskih preduzeća u interesu održivog razvoja, ekonomskog rasta i zapošljavanja (CSR, 2006). CSR nije zamena za javnu politiku, na nju se gleda kao na nešto što doprinosi ostvarenju ciljeva javne politike putem konkretnih aktivnosti.

Od 2005. godine, EU ima veliki izazov zagovaranja i argumentovanja u korist ambicioznog programa reforme Lisabona. Argumentacija u korist reforme se podržava brojnim istraživanjima i rezultatima studija sprovedenih u praksi.

Program širenja i produbljivanja unutarnjeg tržišta je primer reformi LS, koji značajno može da utiče na rast i zaposlenost. Zaokruživanje jedinstvenog tržišta usluga, u srednjem roku, trebalo bi da dovede do povećanja nivoa BDP-a za 0,6% i nivoa zaposlenosti za 0,3%. Integracija finansijskih tržišta bi mogla u dugom roku umanjiti trošak kapitala u EU za oko 0,5%, što bi moglo doneti 1,1% rasta u nivou BDP-a, i rast zaposlenosti za 0,5% (COM (2005) 141 final, 2005).

Investiranje u znanje trebalo bi povećati kapacitet EU u pogledu investicija, proizvodnje i upotrebe nove tehnologije. Porast troškova IR u BDP-u sa 1,9% na 3%, rezultirao bi porastom od 1,7% u nivou BDP-a do 2010. godine, Takođe, nužno je investirati u ljudski kapital, jer su visoko

kvalifikovani radnici oni koji su najbolje opremljeni da rade s najproduktivnijim kapitalom i da sprovedu organizacione promene zahtevane novim tehnologijama. Prosečni godišnji rast obrazovanja radne snage može uticati na rasta BDP-a u EU od 0,3-0,5% (COM (2005) 141 final, 2005).

EU je svesna disperzivnih rezultata u merama inovativnosti, na osnovu pokazatelja inovativnosti po pojedinim zemljama članicama, kao i generalnih ekonomskih pokazatelja EU. Zbog toga EU kroz čitav niz programa i mera želi istaći važnost inovacija i inovativnosti. Prema izvještaju iz 2006. godine, ukazano je da su tri evropske zemlje: Švedska, Švajcarska i Finska ispred Japana i SAD, dok EU-15, a još više EU-27, zaostaju u inovativnosti. To je i podstaklo EU da 2006. godine definiše dodatne mere, odnosno donese strategiju za podsticaj inovacija na svom prostoru. U materijalu simboličnog naslova "Pretvaranje znanja u praksu, strategija inovacija za EU - Sveobuhvatna EU" navodi se 10 akcija koje su dobile najviši politički prioritet kao deo LS za rast i poslove u EU (COM (2006) 502, 2007).

Većina razvijenih zemalja članica ima i dodatne nacionalne programe i jasne smernice svojih vlada. Karakterističan je primer vlade Velike Britanije koja izdvaja znatna sredstava za unapređenje poslovnih inovacija i razvoj tehnologije u cilju stvaranja vlastite ekonomije kao vodeće u prostoru ekonomije zasnovane na znanju. Između ostalih ističe se i uspostavljanje novih mera u obrazovnom sistemu koje će podstaći učenje o tehnologijama, inženjerstvu i kao i podsticanju prenosa znanja iz istraživačkih centara u privredu i industriju.

Istraživanja su pokazala da je poboljšanje u obimu i strukturi zaposlenosti do kojeg je došlo zadnjih godina, značajnije u onim zemljama koje su vršile reforme usmerene na povećanje stope samozapošljavanja, aktivnih politika tržišta rada i boljoj povezanosti poreskog sistema i sistema povlastica. Takve reforme mogu povećati stopu BDP-a za 1,5%, i u kombinaciji sa smanjeni socijalnim davanjima, mogu smanjiti stopu nezaposlenosti za 1% (COM (2005) 141 final, 2005).

Neke zemlje članice učinile su uspješnije u primeni instrumenata i ostvarenju ciljeva LS, ostvarenja ciljeva RLS od drugih. Ukupan rang svih zemalja članica EU (bez Rumunije i Bugarske) u 2007. godini prema odgovarajućim podindeksima (informaciono društvo, inovacije i IR, liberalizacija, umrežavanje industrije, finansijske usluge, preduzetništvo, socijalna kohezija, održivi razvoja) je sledeći (tabela 2.):

Tabela 2. Ukupan rang svih zemalja članica EU u ispunjenju ciljeva Lisabonske agende (2006)

Zemlja	Rang	Rezultat	Zemlja	Rang	Rezultat
Danska	1	5,76	Češka	14	4,53
Finska	2	5,74	Španija	15	4,49
Švedska	3	5,74	Slovenija	16	4,44
Holandija	4	5,59	Mađarska	17	4,4
Nemačka	5	5,53	Slovačka	18	4,38
Velika Britanija	6	5,5	Malta	19	4,38
Austrija	7	5,3	Litvanija	20	4,31
Luksemburg	8	5,29	Kipar	21	4,28
Francuska	9	5,21	Letonija	22	4,25
Belgija	10	5,15	Grčka	23	4,19
Irska	11	5,09	Italija	24	4,17
Estonija	12	4,93	Poljska	25	3,76
Portugal	13	4,64	Posek EU- 25	-	4,84

Izvor: Svetski ekonomski forum, (2006), Izveštaj o ispunjenju ciljeva Lisabonske agende 2006, Palgrave MacMillan, New York, str. 8.

U realizaciji ciljeva LS do kraja 2007. godine stiglo se do sledećih rezultata:

1. Stopa zaposlenosti je povećavana na oko 66%;
2. BDP ima prosečnu stopu rasta od 2,9% i
3. Investicije u IR iznose oko 1,9 % BDP-a.

Od 2008. godine, počeo je drugi trogodišnji period primene “Revidirane (Nove) LS”, putem svih programa, planova i aktivnosti koji su postojali u prvoj reviziji, što znači na zajedničkom nivou, ali isto tako i na nivou pojedinih zemalja članica. EU je putem RLS iz 2005. godine ostvarila pomake i pozitivne

rezultate, pa je nastavila doslednu primenu strukturnih reformi, iz predhodnog trogodišnjeg perioda. Zaključeno je da ne treba menjati prioritete i mehanizme koji su počeli da daju rezultate i da treba istrajati na istom putu i intenzivirati sprovođenje reformi na nivou EU i u zemaljama članicama. Za period 2008-2010. godine, može se očekivati da će zadaci LS biti da postane *on going* proces strukturnih reformi, program jačanja nacionalne konkurentnosti zemalja članica, ali isto tako i manifestacija konkurentne pozicije EU u celini prema glavnim spoljnotrgovinskim konkurentima.

Unija je potvrdila važnost integriranih smernica, pa je kao prioritete u "Lisabonskom programu Zajednice 2008-2010" istakla (COM(2007) 804 final, 2007):

- a) snažnije investiranje u znanje i inovacije,
- b) oslobađanje i jačanje poslovnog potencijala, naročito onog u MSP,
- c) veći nivo adaptacije tržišta rada, baziranog na konceptu fleksibilnosti, i
- d) energija i klimatske promene.

Jedna od mera je uvođenje slobode kretanja znanja što bi kompletiralo postojeće četiri slobode (robe, usluge, ljudi i kapital). Otklanjanje barijera za slobodno kretanje znanja, podsticanje inovacija, prekogranična mobilnost istraživača, objedinjavanje istraživačkih i razvojnih kapaciteta u zemljama članicama i na nivou EU, kao i stvaranje uslova za što širu primenu IKT-a. Jedan od ključnih elemenata za podizanje konkurentnosti je stimulisanje inovacija. U tom smislu EU je naglasila značaj ubrzanog sprovođenja Strategije za podsticaj inovacija na nadnacionalnom nivou iz 2006. godine, koja treba da obezbedi transformisanje znanja u nove proizvode i usluge, što će povećati evropsku konkurentnost.

Zaključak

Lisabonska strategija obuhvata širok program reformi, dok se Lisabonski proces odnosi na zajedničko kretanje država članica prema izričito definisanim ciljevima putem većeg broja politika, između ostalog, u pogledu rasta, zapošljavanja, konkurentnosti i održivosti. Sve iskazano pokazuje da EU prihvata procese reformi kao nužnost. Istovremeno, realizacija Lisabonske agende smatra se neminovnim procesom da bi se ostvarile neophodne strukturne promene unutar privrede EU. Iako nije postigao optimalne rezultate, Lisabonski

proces je omogućio EU da objedini ekonomsku snagu i fleksibilnosti i odgovori na zajedničke izazove.

Lisabonska strategija suštinski je potvrđena u proteklom vremenu kako kroz nastojanja da bude sprovedena tako i kroz reviziju i dopunu njenog sadržaja i ciljeva. Lisabonskom strategijom i njenim redefinisanjem uveden je istinski drugačiji način koordinacije i sprovođenja aktivnosti od strane država članica u nastojanju da se ostvare zajednički ciljevi, a da se pritom zadrži visok stepen samostalnosti, naročito u osjetljivim političkim oblastima. Zbog toga je najvažnije razumevanje instrumenata sprovođenja lisabonskog programa.

Revizijom Lisabonske strategije zadržano je opredeljenje za nastavkom reformi u pravcu postizanja konkurentnosti privrede EU u globalnoj ekonomiji. Uvedena su nova merila i indikatori za reviziju, koji omogućavaju evaluaciju i usmeravne reforme u pogledu najboljih praksi država članica, ali i u svetu.

Neke zemlje članice učinile su napredak u jednoj ili više oblasti. Ipak, ni jedna od njih nije permanentno uspela u realizaciji svih ciljeva, i u svim područjima. Zbog toga je EU preporučila razvoj nacionalnih politika u svakoj od zemalja članica koje su podržane adekvatnim programom na nivou Unije – „Lisabonskim programom Zajednice“. Oni su zajedno bazirani na integrisanim smernicam (makroekonomske, mikroekonomske i smernice za zapošljavanje) i sprovođenju akcija unutar pet prioriternih područja (društvu znanja, unutrašnjem tržištu, poslovnom okruženju, tržištu rada i održivom razvoju i zaštiti životne sredine).

U aktuelnom trenutku, jedna generalna ocena izvršenja ciljeva Lisabonske agende, bila bi:

1. većina ciljeva je još daleko od ispunjenja;
2. postoje ozbiljni nedostaci u sistemu vođenja ekonomske politike EU;
3. postizanje ciljeva zahteva kontinuirane napore u podizanju konkurentnosti, i
4. postizanje zadatih ciljeva danas više nije moguće u predviđenom vremenu.

Uticaj globalne ekonomsko-finansijske krize, koja je intezivirana u drugoj polovini 2008. godine, u najvećoj meri onemogućuje realizaciju ciljevi Lisabonske strategije u predviđenom roku. U 2008. godini, privreda EU imala je stopu rasta od 1,5%, i povećanje nezaposlenosti, a u 2009. godini, očekuje se recesija i dalje povećanje nezaposlenosti. Ovo će svakako produžiti promociju

ciljeva iz Lisabona, odnosno, ciljevi Lisabonske strategije će najverovatnije i posle 2010. godine biti glavni reformski pravci u EU.

Iako je teško očekivati da će ciljevi Lisabonske strategije biti ostvareni do 2010. godine, ona i dalje ostaje glavni okvir reformi u EU koji je vodi ka najkonkurentnijoj i najdinamičnijoj privredi sveta, višim standardima i višim ekonomskim i društvenim performansama EU. EU će morati sa mnogo više napora i ulaganja da realizuje prioritete i započete revizije, kako bi ostvarila napredak strukturnih reformi, održivog razvoja i socijalne kohezije, čime će ostvariti i napredak ciljeva zacrtanih u “Integriranim smernicama za rast i zaposlenost”. Zbog toga, Lisabonsku strategiju EU i ciljeve postavljne pred nju treba prihvatiti kao podložne promenama u vremenu.

Literatura:

1. *Com (2002) 565 Final*, “The European Research Area”, (2002), *Commission of the European Communities, Brussels*, ([HTTP://WWW.BOLOGNA-BERGEN2005.NO/DOCS/02-EU/ERA_NEWMOMENTUM_EN.PDF](http://www.bologna-bergen2005.no/DOCS/02-EU/ERA_NEWMOMENTUM_EN.PDF), 17.05.2005.).
2. *Com (2002) 714, Final*, “Communication From the Commission to The Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and The Committee of The Regions, Industrial Policy in an Enlarged Europe”, (2002), *Commission of the European Communities, Brussels*, ([HTTP://EC.EUROPA.EU/INVEST-IN-RESEARCH/PDF/DOWNLOAD_EN/INDUSTRIAL_POLICY_ENLARGED_EUROPE.PDF](http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/industrial_policy_enlarged_europe.pdf), 25.05.2006).
3. *COM (2005) 141 final*, “Integrated guidelines for growth and jobs 2005-2008”, (2005) *European Commission, Brussels*, ([HTTP://EC.EUROPA.EU/GROWTHANDJOBS/PDF/COM2005_141_EN.PDF](http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/com2005_141_en.pdf), 10.10.2006.).
4. *COM (2005) 24*, “Communication to the Spring European Council: “Working together for Growth and Jobs: A new Start for the Lisbon Strategy””,(2005) *European Commission, Brussels*, ([HTTP://EC.EUROPA.EU/PRELEX/DETAIL_DOSSIER_REAL.CFM?CL=EN&DOSID=192503](http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=EN&DOSID=192503), 20.05.2008).
5. *COM (2006.) 502*, “Pretvaranje znanja u praksu, strategija inovacija za EU praksu: Sveobuhvatna EU”, (2006), *Commission of the European Communities, Brussels*,

- ([HTTP://WWW.INNOVAATIOSTRATEGIA.FI/FILES/DOWNLOAD/COMMISSION_ABROADBASEDINNOVATIONSTRATEGYFORTHEEU_2006.PDF](http://www.innovaatiostrategia.fi/files/download/commission_abroadbasedinnovationstrategyfortheeu_2006.pdf), 25.08.2007).
6. COM(2007) 804 final, "Proposal for a Community Lisbon Programme 2008 – 2010", (2007), European Commission, Brussels, ([HTTP://EC.EUROPA.EU/GROWTHANDJOBS/PDF/EUROPEAN-DIMENSION-200712-ANNUAL-PROGRESS-REPORT/200712-ANNUAL-REPORT-COMMUNITY-PROGRAMME_EN.PDF](http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/european-dimension-200712-annual-progress-report/200712-annual-report-community-programme_en.pdf), 18.03.2008.).
 7. European Council, Presidency Conclusions, (2000), European Council, Lisbon, ([HTTP://EC.EUROPA.EU](http://ec.europa.eu) 10.05.2008.).
 8. EUportal for SMEs, ([HTTP://EUROPA.EU.INT/COMM/ENTERPRISE/ENTERPRISE_POLICY/CHARTER/](http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/charte_r/), 25.06.2007.).
 9. Kokuov izvestaj, [HTTP://WWW.ENTEREUROPE.HR/NEWS.ASPX?NEWSID=53&PAGEID=141](http://www.entereurope.hr/news.aspx?newsid=53&pageid=141), 10.03.2008).
 10. Korporativna društvena odgovornost, [HTTP://EC.EUROPA.EU/ENTERPRISE/CSR/POLICY.HTM](http://ec.europa.eu/enterprise/csr/policy.htm), 12.12.2008).
 11. Mičić, V., (2008), Prilagođavanje razvoja industrije i industrijske politike Srbije industrijskoj politici Evropske unije, magistarska teza, Univerzitet u Kragujevcu – Ekonomski fakultet, Kragujevcu.
 12. SEC (2005) 385, "The economic costs of non-Lisbon - A survey of the literature on the economic impact of Lisbon type reforms", (2005), European Commission Brussels, ([HTTP://EUROPA.EU.INT/GROWTHANDJOBS/PDF/SEC2005_385_EN.PDF](http://europa.eu.int/growthandjobs/pdf/sec2005_385_en.pdf), 20.10.2006).
 13. Svetski ekonomski forum, (2006), Izveštaj o ispunjenju ciljeva Lisabonske agende 2006, Palgrave MacMillan, New York,

